

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ГЕНЕЗИСІ ОСВІТИ З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ

Олена Павлівна Шароватова

Доцент кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки

Національний університет цивільного захисту України

(Україна, 61023, г. Харків, вул. Чернишевська, 94, e-mail: sharovatova.elen@nuczu.edu.ua)

Розкрито складові генезису освіти з питань безпеки в українському суспільстві на межі тисячоліть. Акцентовано на його основних етапах, визначених прийняттям у державі нормативних документів, що регламентують дане питання. Актуалізовано необхідність формування культури безпеки громадян, як повсякденної звички і норми, протягом усього життєвого циклу.

Ключові слова: культура безпеки, концепція освіти за напрямом «Безпека життя і діяльності людини», блок дисциплін про безпеку.

Вищим пріоритетом і внутрішньою потребою кожної людини, кожної сім'ї, кожного трудового колективу, всього суспільства, держави, всієї цивілізації в сучасних умовах стає необхідність невідкладних заходів щодо створення належної системи протидії небезпекам сьогоденного світу, підвищення рівня загальної безпеки громадян.

Безпека людини - поняття складне, багатогранне і багатофакторне. За обсягом і змістом воно охоплює весь комплекс людських відносин у соціальній і виробничій сферах, саму сутність людського життя, рівень національного розвитку і безпосередньо впливає на показник благополуччя населення. Усвідомлення нинішнього стану безпеки кожної людини приводить суспільство до актуальності масштабного завдання щодо перегляду існуючого ставлення до питань безпеки шляхом формування нової масової культури - культури безпеки, коли кожен громадянин свідомо обирає певну позицію, набуває необхідні знання та навички у сфері забезпечення безпеки, в той же час держава створює сприятливі умови для його життєдіяльності, збереження здоров'я і працездатності.

Сьогодні культура безпеки - це культура з великої літери, це норма поведінки, набутий рефлекс цивілізованої людини відносно потенційної можливості прояву небезпеки, це природна реакція, яка повинна стати

повсякденною звичкою і нормою. І якщо культура безпеки присутня, то саме завдяки їй, в силу цієї своєї звички, людина просто і природно для себе ніколи не порушить відповідних правил. Для неї просто не існує інших способів буття. Тому виховання у кожної людини навичок організації безпеки життя й оточуючого середовища повинно починатися з дитинства і тривати протягом усього життєвого циклу.

Дана проблематика як окремий напрям досліджень уже кілька десятиліть років турбує наукове й освітнє співтовариство. Викликаючи певне занепокоєння, шлях становлення сучасної вітчизняної освіти з питань безпеки характеризується досить суперечливо, маючи то суттєві позитивні, то досить безперспективні періоди.

У спеціальній літературі проблема культури безпеки розглядається в основному у рамках культури особистості. Історико-педагогічний аналіз дозволяє констатувати, що поняття «культура безпеки» трактувалося на рівні буденної свідомості (інтуїтивному рівні) і не вимагало суворого наукового обґрунтування. Узагальнення сучасних підходів до вивчення досліджуваної проблематики визначає розгляд культури безпеки з одного боку, як сутнісної характеристики особистості, а з іншого - складової її професійної культури. Поряд з дослідженнями щодо «культури безпеки» (С. Данченко, Ю. Іванов) вчені наголошують на необхідності формування «культури безпеки життєдіяльності» (Ю. Воробйов, Н. Зоріна, І. Немкова), «культури особистої безпеки» (В. Мельник, В. Мошкін), «масової культури безпеки» (В. Ляшко, А. Снегірьов).

Метою даного матеріалу є розкриття деяких проблемних питань українського суспільства в генезисі освіти з питань безпеки.

З часу проголошення незалежності України - на початку 90-х років ХХ століття - у всіх навчальних закладах було введено вивчення обов'язкового курсу з безпеки життєдіяльності. А на початку ХХІ століття Міністерством освіти і науки України, виходячи зі стратегії сталого розвитку людства на ХХІ століття, досвіду Європейського співтовариства зі створення децентралізованої системи

освіти у сфері ризику, нормативно-правових актів, що діють в Україні, досвіду вітчизняних фахівців, була розроблена Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини».

Відповідно до даного документа до блоку дисциплін про безпеку людини увійшли: безпека життєдіяльності, основи охорони праці, цивільна оборона, валеологія, основи медичних знань і основи екології.

Основними тенденціями у вітчизняній освіті з безпеки життя і діяльності людини на той час стали:

- розширення тематики навчальних дисциплін, безпосередньо спрямованих на певні теми безпеки;
- посилення інтеграційних процесів з гуманітарними та іншими дисциплінами і напрямами;
- введення ряду дисциплін (або окремих тем) з безпеки людини практично на всіх рівнях освіти, починаючи з початкової школи;
- перехід від епізодичного до систематичного вивчення відповідної тематики протягом усього терміну навчання в навчальних закладах;
- істотне збільшення фахівців освіти, залучених до роботи над змістом, методами навчання з безпеки людини, які у переважній більшості не мали досвіду роботи над проблемою в цілому, а тільки над її окремими складовими;
- збільшення кількості кафедр та інших структур, що стали безпосередньо забезпечувати навчання з безпеки людини;
- розширення кількості напрямів професійної підготовки за окремими складовими безпеки життя і діяльності людини;
- продовження роботи зі стандартизації навчання у напрямі безпеки життя і діяльності людини, а саме: введення дисципліни «Безпека життєдіяльності» в освітньо-професійні програми бакалаврів усіх напрямів освіти як нормативної та введення навчального предмета «Основи БЖД» як складової проекту Держстандарту загальної середньої освіти;

- збільшення чисельності центральних органів виконавчої влади України, які стали організовувати і брати участь у роботі з навчання певних верств населення у сфері безпеки життєдіяльності людини.

Таким чином, у перші роки ХХІ століття до освіти громадян з безпеки життя і діяльності людини передбачалося залучення великої кількості фахівців - не освітян, значна частина з яких не мала систематичного досвіду навчання і підготовки кадрів.

Однак, оскільки метою освіти з безпеки передбачена підготовка особистості до активної участі у забезпеченні тривалого повноцінного життя в суспільстві, яке динамічно змінюється, в Концепції зазначено, що механічне накопичення різнопланових елементів проблеми безпеки життя і діяльності людини не дало нової якості у вирішенні проблеми безпеки, особливо в частині, що стосується світоглядних цінностей. Тому серед основних завдань освіти з безпеки життєдіяльності Концепцією були визначені формування культури людини щодо безпеки, її відповідних моральних позицій, поглядів, поведінки, а також забезпечення певного стану індивідуальної захищеності людини шляхом формування і розвитку відповідних якостей особистості, необхідних знань і умінь. На такому фундаменті поступово навчання з безпеки стало організовуватися на всіх без винятку рівнях освіти, в ті часи зазначених у ст. 29 Закону України «Про освіту» (дошкільна освіта, загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; аспірантура і докторантура).

Основними очікуваними результатами освіти за напрямом «Безпека життя і діяльності людини» Концепцією визначено: підвищення культурного рівня населення, охопленого системою освіти, що має проявитися в поліпшенні здоров'я людей і зменшенні кількості випадків його втрати; збільшення кількості професій і чисельності фахівців, які працюють в державних органах захисту населення, що обов'язково призведе до вдосконалення цієї системи.

Серед іншого, одним із суттєвих кроків українського суспільства у справі освіти з питань безпеки і підвищення рівня загальної безпеки громадян стало підписання 21 жовтня 2010 року колишніми Міністерством освіти і науки України, Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду Наказу № 969/922/216 «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України».

Цим наказом було встановлено, що нормативні дисципліни «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» та «Цивільний захист» вивчаються всіма студентами, курсантами та слухачами вищих навчальних закладів України, крім навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України. Для виконання спільного наказу в наступному році Міністерством освіти і науки України були затверджені відповідні типові програми нормативних навчальних дисциплін.

Також були внесені необхідні зміни до змісту галузевих стандартів вищої освіти підготовки молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Керівництвом вищих навчальних закладів здійснювалися відповідні зміни для забезпечення вивчення в установленому порядку зазначених нормативних навчальних дисциплін (навчальні плани, розділи охорони праці в робочих навчальних програмах, програмах практик студентів, у завданнях для проведення державного іспиту, розділи з питань безпеки як складові дипломних проектів (робіт) випускників всіх освітніх ступенів). Питання організації навчання з охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту передбачалися в планах перевірок вищих навчальних закладів Державної інспекції навчальних закладів Міністерства освіти і науки України. Державне підприємство «Головний навчально-методичний центр Національного НДІ промислової безпеки та охорони

праці» забезпечив проведення навчання і перевірки знань керівників і викладачів кафедр охорони праці вищих навчальних закладів.

Типовою навчальною програмою нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» (2011 рік) для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей освітньо-кваліфікаційних рівнів «молодший спеціаліст», «бакалавр» метою її вивчення визначено набуття студентом компетенцій, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності по спеціальності з урахуванням ризику виникнення техногенних аварій і природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах економіки, а також формування у студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку. Засвоївши дисципліну «Безпека життєдіяльності», майбутні бакалаври (молодші спеціалісти) повинні володіти сукупністю загальнокультурних та професійних компетенцій з питань безпеки життя і діяльності у відповідних напрямках підготовки для вирішення професійних завдань, пов'язаних із забезпеченням збереження життя, здоров'я персоналу об'єктів економіки при небезпечних і надзвичайних ситуаціях.

Однак, в умовах кардинальних соціально-політичних змін розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2014 року № 590-р вищезгаданий триєдиний наказ «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України» був скасований. І сьогодні порядок вивчення таких дисциплін, як «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист» (або їх об'єднані похідні), встановлюється безпосередньо вищим навчальним закладом.

Таким чином, якщо ідея викладання основ безпеки життєдіяльності на початку 90-х років минулого століття стала початком розвитку нової, самостійної освітньої галузі наукових знань «Безпека життєдіяльності», то в умовах сучасної української системи вищої освіти, яка переживає серйозні концептуальні

перетворення, характер викладання блоку дисциплін про безпеку істотно змінюється. Скорочується кількість аудиторних занять, збільшується питома вага самостійної роботи, якій у загальному обсязі навчальної дисципліни відводиться значне місце. Нові стандарти освіти надають певну свободу, проте для керівництва вишів, відповідних кафедр і конкретних науково-педагогічних працівників така свобода стає відповідальністю. Якщо раніше дидактичні одиниці чітко визначали тематичний зміст навчального курсу, то сьогодні зміст визначається компетенціями і конкретним результатом. Тому важливо і необхідно вибудувати зміст навчальної дисципліни таким чином, щоб студентство змогло охопити максимальний спектр знань про сучасні небезпеки і загрози, а разом з тим і оволодіти способами протидії їм.

На закінчення необхідно зауважити, що чим швидше буде розвиватися наука і суспільство, кількість потенційних загроз і небезпек у сучасному світі буде неухильно зростати. Тому в нинішньому суспільстві роль і відповідальність системи освіти за підготовку молодого покоління до безпечної життєдіяльності дедалі збільшується. І факт приналежності системі освіти ключової ролі в забезпеченні національної безпеки новоствореної держави і життєдіяльності окремого її громадянина виявляється безперечним. Поряд із цим, інерційність системи освіти на даний час виступає певною перешкодою при швидких і кардинальних змінах інформаційного суспільства, що відбуваються за нетривалі проміжки часу. А це суттєво затримує адаптацію людини до нових небезпек. Тож, на подолання такої інерційності і втілення в життя ідеї випереджаючої освіти слід постійно і систематично вдосконалювати курси, подібні «Безпеці життєдіяльності».